

Duurzaam is...

"Consument krijgt goed gevoel bij duurzaam merk, maar kent ze niet", kopte Trouw op 12 oktober vorig jaar. De krant citeerde het onderzoek Duurzaamheidkompas 2009. Duurzaam – of het nu gaat om Max Havelaar koffie of een duurzaam schoolgebouw – geeft dus een goed gevoel. En dat slaat de brug tussen het thema van deze Schooldomein: 'Voelen' en het thema van de expertmeeting voor deze editie: 'Duurzaamheid'. De eerste stelling waar de experts zich over mochten buigen leek eenvoudig: 'Duurzame materialisering leidt tot een betere exploitatie'. De experts dachten daar anders over en begonnen de stelling te ontleden.

Tekst Jolanda Huizing Foto's Kees Rutten

Dat duurzaamheid een containerbegrip is geworden met een behoorlijke mate van complexiteit, daarover was iedereen het wel eens. Maar wat bedoelt een opdrachtgever precies als hij een duurzaam onderwijsgebouw wil? En hoe waarborg je dat hij exact het gebouw krijgt dat hij nodig heeft? Het begrip duurzaam volgens de experts:

Duurzaam is een levensstijl

Anton Vermeulen is van mening dat duurzaam van binnenuit moet komen; het is een levensopvatting. "Uiteraard moeten er voorafgaand aan de bouw keuzes worden

gemaakt en prioriteiten worden gesteld. Dat heeft veel te maken met de beschikbare budgetten, maar ook met kennis van zaken. Vroeger was een architect vaak bouwheer, nu krijgt hij een Programma van Eisen op z'n bord. Ik ben van mening dat je als architect bij het tot stand komen van het PVE moet meedraaien, zodat de integraliteit van het gehele proces beter geborgd is." Gerarda Nierman is het ermee eens dat er juist in de beginfase goede keuzes gemaakt moeten worden. "In mijn werk als omgevingspsycholoog kom ik vaak tegen dat daarvoor, in de eerste fase van een bouw-

proces, te weinig tijd wordt genomen. Alles moet snel en morgen klaar." Nierman pleit voor Slow Design waarbij in de eerste fase van het ontwerp de tijd genomen wordt om de ambities van de opdrachtgever boven tafel te krijgen. "Dit levert uiteindelijk een gebouw op waarin de opdrachtgever zijn wensen en eisen herkent en waarin de gebruiker zich goed voelt." "Deskundigen hebben dan de plicht om schoolbesturen hierin goed te adviseren," vult Sytse Smit aan. "Het bouwen van een school is niet iets wat ze dagelijks doen. Ze denken ongeveer te weten wat ze willen, maar zijn niet op de hoogte van alle mogelijkheden en kunnen niet goed verwoorden wat ze precies bedoelen. Door middel van verschillende workshops proberen we die inzichten naar boven te halen en te vertalen in een functioneel, ruimtelijk en technisch PVE als taakstellend kader voor het ontwerp." "Maar duurzaamheid moet geen idealisme worden," vindt Jan Bosman. "Als adviseur moet je ook gewoon aan de klantwensen

Marjon Mors en Eric Zwaart

Deelnemers expertmeeting Voelen

Kees Bos | Bureau Bos architecten

Sytze Smit | Grontmij

Jan Bosman | Grontmij

Martien Pieters | Energie Index

Eric Zwaart | ABN/AMRO

Gerarda Nierman | Royal Haskoning

Anton Vermeulen | Fame-architectengroep

Marjon Mors | SVP Architectuur

Jan Willem van Kasteel | ICSadviseurs

voldoen. Duurzaam wordt ook bepaald door budget. Het is zaak een voor de klant optimale oplossing te bieden.”

Duurzaam is logisch nadenken

Eric Zwaart ziet duurzaamheid in het achterstevoren redeneren binnen een bouwproces. “Begin met het stellen van een doel en beredeneer dan wat ervoor nodig is om dat doel te bereiken. Voor onderwijshuisvesting is een uitstekend doel het creëren van een prettige leer- en werkomgeving. Onderzoek van stichting Bouwresearch wijst uit dat de arbeidsproductiviteit met 10 tot 15 procent stijgt wanneer iemand in een prettig schoolgebouw werkt. Werk vanuit dat doel en maak keuzes vanuit dat gegeven.”

Duurzaam is verwarrend

Volgens Marjon Mors, onder andere lid van het Duurzaamheidsplatform Amersfoort, is het begrip verwarrend en komt het vaak voor dat opdrachtgever en adviseur langs elkaar heen praten. Mors: “Het is

belangrijk dat je als architect helder hebt wat de wensen zijn en wat de opdrachtgever precies bedoelt. Voor je het weet, praat je op verschillende levels met elkaar en krijgt de opdrachtgever niet het meest optimale resultaat. Ook bestaat de kans op een bepaalde verkokering van het begrip duurzaam; als je het vaak hebt over CO₂ uitstootvermindering, bestaat de kans dat dat de issue wordt en niets anders meer, terwijl duurzaamheid zoveel breder is.”

Duurzaam is een momentopname

Duurzame keuzes die jaren geleden ge-

maakt zijn, blijken door voortschrijdend inzicht helemaal niet zo duurzaam uit te pakken. Bij de oplevering van gebouw X is de intentie dat alle instellingen van de installaties goed afgesteld staan. Jaren later weet eigenlijk niemand meer hoe de installaties optimaal ingesteld moeten worden en loopt de energierekening op. Meting wordt verricht en wat blijkt: gebouw X gebruikt 30% meer energie dan een gemiddeld soortgelijk gebouw. Jan Willem van Kasteel trekt een parallel met autorijden: “Als je niet weet hoe je moet schakelen, lukt het je wel om in de eerste versnelling te rijden, maar >

Sytze Smit en Anton Vermeulen

Jan Bosman en Jan Willem van Kasteel

"Ik denk dat het verstandig is om een gebouw pas op te leveren wanneer realistische meetcijfers beschikbaar zijn."

optimaal is het niet." Eric Zwaard pleit dan ook voor een andere denkwijze. "Ik ben van mening dat je als opdrachtgever van de markt kunt eisen dat zij garanties geven op de prestaties. Dus niet alleen een jaar lang garantie op onderdelen, maar zeven jaar op prestatiecijfers. Een slecht functionerende auto kun je terugbrengen naar de garage; waarom zou dat niet kunnen als de verwarmingsinstallatie niet levert wat het zou moeten leveren? Op het moment dat je als opdrachtgever deze garanties hebt, is het zelfs mogelijk om de investering in de installaties te financieren met de te verwachten besparing." Marjon Mors plaatst hier wel de kanttekening bij dat de kosten voor dit risico verrekend zullen worden in de offerte. Martien Pieters is pleitvoerder voor het verschuiven van de opleveringsdatum. "Ik denk dat het verstandig is om een gebouw pas op te leveren wanneer realistische meetcijfers over energiegebruik beschikbaar zijn."

Kees Bos vindt dat er best wel wat kritischer naar al die installaties gekeken mag worden: "Ik zie dat steeds meer gebouwen met veel techniek opgeleverd worden om maar te voldoen aan alle regels en voorwaarden. Vervolgens gaat er iets niet goed en worden er technische trucjes uitgehaald om het op te lossen." Mors knikt instemmend: "Met minder techniek is er minder gezeur. De docent moet gewoon een raampje kunnen openzetten. Maar door alle regels en voorschriften mag dat soms niet eens. Ik zou wel

eens terugwillen naar de basis, zonder al te veel techniek." Kees Bos is het hier absoluut mee eens: "Kijk maar eens naar de oude schoolgebouwen uit de beginjaren van de vorige eeuw. Ik ken een onderwijsgebouw dat stamt uit 1895 waarvan zelfs nu de kozijnen nog goed zijn. Dat is pas een duurzaam gebouw." Martien Pieters: "Tot 1930 kenden onze schoolgebouwen nauwelijks tot geen problemen met het binnenklimaat. Van deze oudere gebouwen kunnen we veel leren hoe een goed gebouw neergezet kan worden."

Was het vroeger dan beter? Jan Willem van Kasteel: "Je moet niet vergeten dat er toen geen energieschaarste was. Nu hebben we dat probleem wel en moeten kosten en baten goed tegen elkaar afgewogen worden." Sytze Smit is zeker voorstander van een goede mix van hoe het vroeger ging en nu. "Er moet een juiste balans gevonden worden. Soms lijkt het wel alsof we gewoon vergeten zijn hoe het moet."

Duurzaam is flexibiliteit

Een gebouw met een lange levensduur is ook een vorm van duurzaamheid. Het is dan wel zaak een scheiding te maken tussen het gebouw zelf (lange termijn) en de inbouw voor de eerste specifieke groep gebruikers (middellange termijn). Gespreksleider Sibbe Arbeek geeft aan dat het wellicht slim is om dan met twee PvE's te gaan werken, waarbij zowel flexibiliteit als adaptief vermogen een centrale rol speelt. Marjon Mors is het met hem eens maar voegt toe

dat teveel vasthouden aan het PvE niet goed is. "Een gebouw moet geen maatpak zijn dat snel uit de mode raakt."

Kiezen voor duurzaam

Kiezen voor duurzaam is niet alleen een kwestie van het inzetten van middelen. Het vergt een mentaliteitsverandering. Eric Zwaardt: "Ondernemerschap, meer ruimte voor vertrouwen, dat is de weg waar we naar toe moeten. Laat het onderwijs zelf beslissen! Maar hierin zit ook meteen het dilemma: Je wilt wel, je kunt het niet alleen en daarom gebeurt het niet. Het ontbreekt vaak aan moed om traditionele paden te verlaten."

Sibo Arbeek ziet ook dat het voor mensen vaak moeilijk is om het oude los te laten. "Soms zit het gedrag van mensen hen in de weg om vanuit een nieuwe type omgeving te denken." Dan is het wellicht verstandig om juist in Slow Design fase het thema Duurzaam te exploreren en vervolgens op een bij de opdrachtgever passende wijze op te nemen in het PvE. Jan Willem van Kassteel: "Klanten hebben vooraf een technische ambitie. Het is dan zaak om aan de juiste knoppen te draaien zodat onderwerpen als duurzaamheid en flexibiliteit een integraal onderdeel vormen van het geheel."

Gevoel

Tijdens de verschillende schakelmomenten in het bouwproces, bijvoorbeeld van PvE naar ontwerp, of van ontwerp naar uitvoering, kunnen fouten gemaakt worden. Inschattingfouten, zoals een op papier prachtig glooiend speelveld dat in de praktijk tot veel struikelende kinderen leidt. Berekeningsfouten waardoor de akoestiek in de gymzaal veel te wensen over laat. Ontwerpfouten doordat esthetica de functionaliteit wegdrukt. Allemaal factoren die van invloed kunnen zijn op de beleving van de gebruikers en – direct dan wel indirect – van invloed zijn op de duurzaamheid van een gebouw. Kees Bos: "Ik zie vaak plannen voor een gebouw waarbij techniek wordt ingezet om ontwerpfouten te herstellen." Anton Vermeulen beaamt dit. "Tot begin jaren '90 waren nagenoeg alle schoolgebouwen standaard, daarna vond de decentralisatie plaats. Na de vreselijke Bouwstroomscholen mochten architecten weer mooie gebouwen ontwerpen. De instelling van de Scholenbouwprijs heeft

Vlnr Gerarda Nierman, Martien Pieters, Kees Bos

er zeker toe bijgedragen dat de vorm weer mee ging doen. Ik denk dat we in Nederland hierin een beetje zijn doorgeslagen. Vorm, inhoud en duurzaamheid moeten hand in hand gaan. Dat kan heel goed."

Idee en Visie

Gebouwen en omgevingen leveren ook een bepaalde gevoelswaarde. Voldoet een gebouw aan de eisen van de opdrachtgever en de wensen van de gebruiker dan wordt het zonlicht op de binnenplaats als behaaglijk ervaren en niet als hinderlijk. In de prachtige entree die 's winters wat minder warm aanvoelt, loopt iedereen zonder mopperen met z'n jas aan. Marjon Mors: "Een bevolgen opdrachtgever heeft Idee en Visie. Het is de rol van de architect om deze te verwezenlijken in een gebouw. Ik ben er groot voorstander van dat er meer aandacht aan een nazorgfase wordt besteed, waarin zaken die goed én niet zo goed zijn gegaan, worden doorgesproken en bijgesteld." Anton Vermeulen: "Ik kom altijd terug. Zo'n gebouw is iets van jezelf. Ik ben nieuwsgierig wat er is gebeurd met de keuzes die ik heb gemaakt. Het is prettig om te zien dat de materialen waarmee ik werk een hoog duurzaamheidsgehalte hebben en jaren later nog in perfecte staat verkeren en dat de gebruikers met plezier vertoeven in het gebouw. Daar doen we het toch eigenlijk voor." ◀

"Vorm, inhoud en duurzaamheid moeten hand in hand gaan. Dat kan heel goed."